Alexandra GHERASIM

VALORIZARE ESTETICĂ PRIN CONVERSIUNE

În introducere la lucrarea **Expresivitatea limbii române** D. Caracostea menţiona următoarele: „De la început şi până astăzi, critica şi estetica literară au făurit deosebite categorii pentru a caracteriza plăsmuirile. Într-o vreme când unii încearcă să aplice la literatură categoriile plasticii, iar alţii născocesc nume noi pentru vechi categorii filozofice, sau pentru un dogmatism fie teologic, fie metafizic – lucrarea de faţă caută semnele *stilului* românesc în cea mai însemnată formă de creaţiune românească: limba maternă" [1, p. 5].

Călăuziţi de aceeaşi raţiune, ne propunem să examinăm şi să interpretăm în studiul nostru cazurile inedite de conversiune (mijloc intern de îmbogăţire a lexicului), purtătoare de „artisticitate", neînregistrate în dicţionare, dar care se încadrează în sistemul limbii române.

Transpoziţia lexico-gramaticală, numită uneori şi *derivare improprie* sau *conversiune*, se referă la trecerea funcţională a unui lexem dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta. Ea este posibilă doar în cazul în care cuvântul este inserat într-un context specific, de obicei altul decât cel care defineşte clasa de distribuţie respectivă.

Gabriela Pană Dindelegan în studiul *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului* subliniază faptul că, în cazul *conversiunii,* procedeele sunt în exclusivitate gramaticale: fie *morfosintactice,* prin preluarea caracteristicilor de flexiune ale noii clase (în cazul nostru, ale substantivului) şi prin aşezarea în contextele specifice clasei substantivului, fie în exclusivitate *sintactice,* adică fără indici morfologici, numai prin indici sintactici, constând în apariţia în vecinătăţi specifice şi cu funcţii sintactice specifice substantivului [6, p. 23].

Se pot substantiviza atât adjectivele calificative, cât şi cele relativ-categoriale cu ajutorul articolelor (hotărât şi nehotărât), marcate semantic prin funcţia de individualizare. Să urmărim acest procedeu în versurile L. Lari: *Suntem daco-romani prin sorginte / Şi în faţa lui Crist – cu păcat, / Însă cât vom plăti, Doamne sfinte, / Pentru* ***multprealoialul*** *Pilat? /* ***Loialismul*** *şi astăzi mă miră, / Iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac, / Dar de-a fost că romanii greşiră, / Păsuirea e-n sângele dac.*

Instrumentul utilizat frecvent pentru realizarea conversiunii este articolul despre care Dumitru Irimia spune că în interiorul sintagmei nominale, în care intră şi un adjectiv, articolul-morfem al determinării caracterizează sintagma în ansamblu; el se poate înscrie însă în structura variabilei adjectivului sau o poate lăsa nemarcată [5, p. 88].

Structura sintetică şi pleonastică de superlativ absolut a lexemului *multprealoialul* plasat în faţa determinatului, susţinut în următorul vers de substantivul derivat de la aceeaşi temă cu ajutorul sufixului

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)

-ism, *loialismul,* şi determinat hotărât prin prezenţa articolului pentru masculin singular *–l*, contribuie la perceperea afectivă a mesajului, sporind gradul de expresivitate a textului. Acceptată doar în limbajul marcat stilistic, ortografierea într-un singur cuvânt a sintagmei de superlativ şi transferată în clasa substantivului cu ajutorul articolului degajează caracterul adjectival al construcţiei şi consolidează valoarea ei noţională.

Se produce o deplasare de accente în sfera mesajului, opacizându-se o calitate individuală a unui determinat regent de tip substantival pentru a o profila drept generică convertind-o în clasa lexico-gramaticală capabilă să actualizeze acest sem.

Eugen Câmpeanu în cartea **Substantivul. Studiu stilistic** menţionează că, deşi substantivul trimite la o substanţă, la un lucru, iar adjectivul la o calitate – distincţii ce par a îndepărta substantivul de adjectiv –, cele două părţi de vorbire presupun existenţa concomitentă a lucrului şi a calităţii; substanţele sau lucrurile nu pot fi imaginate în afara însuşirilor, la fel precum acestea din urmă solicită un obiect pe care să-l singularizeze. Acesta şi explică uşurinţa cu care adjectivul se substantivizează, precum şi posibilitatea întrebuinţării substantivului ca adjectiv [2, p. 76].

Uneori ne aflăm în faţa unui fenomen pe care l-am putea numi retroconversie, când de la substantiv formăm cu ajutorul mijloacelor de derivare un adjectiv, ca mai apoi, articulându-l, să-l readucem în clasa substantivului. Referindu-se la procedeele interne de îmbogăţire a vocabularului, Teodor Hrestea le divizează după clasele morfologice sau părţile de vorbire cărora le aparţin derivatele cu ajutorul sufixelor, şi le clasifică în:

a) *substantivale* (de ex.: **-tor**, **-an**, **-ime**, **-eală** etc.);

b) *adjectivale* (de ex.: **-ic**, **-os**, **-al** sau **-bil** din *citibil, mâncabil*);

c) *verbale* (de ex.: **-ui** din *prăfui, sfătui;* **-iza** din *abstractiza* sau **-ona** din *concluziona, atenţiona*);

d) *adverbiale* (de ex.: **-eşte** din *hoţeşte*, **-iş** din locuţiunea *pe furiş* sau **-mente** din *actualmente, realmente, literalmente* şi altele, care sunt, de obicei, împrumutate sau calchiate) [4, p. 190].

Ne vom referi în continuare la cele adjectivale, importante pentru demersul nostru, şi în special la sufixul ***-bil***, utilizat din raţiune de economie a limbajului, destul de productiv în româna contemporană, capabil să înlocuiască o structură atributivă. Cf. *onoare – onorabil – onorabilul.*

Eu, cu gândul la datorie, ce-mi dă în gând ideea? zic: ia să mai ciupim noi ceva de la ***onorabilul****, că nu strică... şi binişor, ca o pisică, mă sui pe uluci şi mă pui s-ascult: auzeam şi vedeam cum v-auz şi m-auziţi, coane Fănică, ştiţi, ca la teatru* (I. L. Caragiale).

Devenind din punct de vedere morfologic substantiv, categoria calităţii poate intra în orice relaţie sintactică îngăduită de această parte de vorbire, trăgând profit mai ales în privinţa valorii sale expresive. În exemplul ce urmează lexemul *admirabilul* capătă funcţie de complement direct prepoziţional, unde *pe* este morfem – marcă a cazului acuzativ, funcţie pe care o pot îndeplini doar substantivele proprii sau cele animate caracterizate prin trăsătura (+uman) pe care n-o pot avea în mod curent adjectivele.

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)

TIPĂTESCU (singur): Şi-l aleg pe d. Agamiţă Dandanache! Iaca pentru cine sacrific de atâta vreme liniştea mea şi a femeii pe care o iubesc… Unde eşti, Caţavencule, să te vezi răzbunat! Unde eşti, să-ţi cer iertare că ţi-am preferit pe onestul d. Agamiţă, pe ***admirabilul****, pe sublimul, pe neicusorul, pe puicusorul Dandanache... Ce lume! ce lume! ce lume!...* (I. L. Caragiale).

În afară de adjectivele substantivizate cu ajutorul articolului, unele adjective care însoţeau un substantiv sunt utilizate, prin omiterea acestuia, ca substantive. În poezia lui G. Bacovia *Poemă în oglindă* prin acest procedeu se reliefează acut cromatica răvăşită a asfinţitului de soare: *În salonul plin de vise, În oglinda larg-ovală încadrată în argint, / Bate toamna, / Şi grădina cangrenată, / În oglinda larg-ovală încadrată în argint. / În fotoliu, ostenită, în largi falduri de mătase, / Pe când cade* ***violetul****, / Tu citeşti nazalizând / O poemă decadentă, cadaveric parfumată, / Monotonă.*

Un alt instrument al transpoziţiei este desinenţa *-uri*, marcă a pluralului întâlnită numai la substantiv şi inclusă de G. Pană Dindelegan printre „clasificatorii morfologici substantivali” [6, p. 33].

Trăsăturile de caracter tipice pentru anumite personaje literare sau personalităţi istorice în multe cazuri sunt redate prin adjective derivate de la numele proprii, de tipul herculian, prometeic, narcisiac etc. Readus în clasa substantivului prin intermediul desinenţei *-uri*, acesta actualizează alte relaţii semantice, dictate de funcţiile sintactice realizate doar de substantive. De pildă, în exemplul ce urmează, substantivul *machiavelicuri* derivat de la adjectivul *machiavelic* în primul caz are funcţia sintactică de complement instrumental, iar în al doilea – de complement direct.

TRAHANACHE: Ei, aveţi puţintică răbdare… Dar astălaltă? (se loveşte cu mâna pe buzunarul hainei) Apoi, dacă umblă el ***cu machiavelicuri****, să-i dau eu* ***machiavelicuri*** *– (schimbând tonul) Martoră mi-e Maica Precista! Să n-am parte de Joiţica – că e de faţă – să spuie...* (I. L. Caragiale).

Desinenţa de vocativ, întâlnită, de asemenea, numai la substantiv, o vom proba printr-o poezie care, chiar în titlu, are un caz de conversiune, ce-i drept, a unei conjuncţii: *O mie de „dacă”*... de I. Vatamanu: *Dacă se va sfârşi apa de băut, vei bea rezultatele / nechibzuinţelor tale,* ***învingătorule****... / Dacă vei extermina înfrunzirea pădurilor, va fi nevoie însuţi / să înfrunzeşti,* ***însetatule****... / Dacă vei sărăci solul de suflet, va trebui să-ţi însămânţezi / propria-ţi limbă săracă,* ***lipsitule*** *de adevăr…* ***lăudărosule, rătăcitule, nechibzuitule, militaristule, nesăbuitule, neoglinditule, amintitorule, nemăsuratule***.

O cascadă de vocative obţinute din baze adjectivale, care la rândul lor au fost formate prin mijloace de derivare (sufixe, prefixe lexicale) sau de la participii – toate potenţează o condensare a informaţiei, fapt ce favorizează *reflectarea artistică* imediată a realităţii în imaginaţia cititorului.

Un instrument similar este şi desinenţa pentru genul feminin singular *-o*, la fel întâlnită doar la substantive.

Călin rupe-o creangă verde şi o bagă-n apă-albastră / Şi us-

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)

cat-o scoate iară. – I! Cum ţi-aş da pumni, tu babă, / Ai vrut să ne ucizi, ***şireato****, spune dreptul mai degrabă! / – Să vedeţi, voinici, la vale printre trestia înaltă / Apa vie tot sclipeşte, se roteşte colo-n baltă* (M. Eminescu).

Convertirea produsă face ca textul să prezinte o ambivalenţă sugestivă din punctul de vedere al limbajului poetic – şi admiraţie, dar şi acuzare fără drept de apel pentru cea vizată. Implicit, la nivel de adâncime în decodarea mesajului, demersul antitetic se produce în sfera semantică a aceluiaşi lexem.

Mijloacele sintactice de substantivizare vizează aşa-numitele „contexte diagnostice", specifice substantivului: adjectivele demonstrative, în primul rând, şi, în cazuri aparte, de cele mai multe ori marcate stilistic şi preferate în limbajul artistic, adjectivele propriu-zise. Gramatica întotdeauna şi-a adjudecat atribute constructive de imagini poetice originale. În versurile eminesciene (*Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget, / Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget, / Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri, / La tovarăşii săi spune* ***veninoasele-i nimicuri***.); sintagma evidenţiată reliefează acest lucru redundant – şi prin desinenţa *-uri*, şi prin context diagnostic.

Fenomenul se repetă multiplicat în textul *Contur de armonie* de I. Vatamanu, unde, pe lângă cazurile discutate mai sus, atestăm adverbe trecute în clasa substantivelor prin mijlocirea aceluiaşi cadru gramatical. *E* ***un dedeasupra*** */ Al propriilor vederi – / Uscată ploaie. / Ea nici nu plouă, / Nici nu udă, / O strig în relativ / Şi relativ e surdă... / Mai e şi un voal, / Ce de pe ochi căzut, / Descoperă în ploaie / Conturul* ***unui / Mare dedesubt****… / Deci e şi-****un dedesubt*** */ Al propriilor vederi – / Se-ntinde* ***spre oricând – / Spre marele Aici / Şi-un mare Nicăieri****…*

Şi funcţiile sintactice de subiect şi complement necircumstanţial, caracteristice substantivului, sunt concludente pentru unele cazuri de conversiune, aspect elucidat şi mai sus. Procedeul se intensifică atunci când este corelat cu criteriul morfologic. Astfel se întâmplă în poezia *Mamei mele celei de toate zilele* de V. Ciornei: *Aşa e viaţa. Ca o carte proastă / Pe care-o ei în mână şi adormi… / Dar o trăim cât somnul ne adastă, / râvnim la alta, o trăim pe asta / de-****un nuştiuce*** *necontenit ni-e dor.*

Adjectivele formate de la gerunzii prin conversiune au apărut sub influenţa limbii franceze şi fenomenul este calificat de Th. Hristea drept calc lexico-gramatical [4, p. 193].

L. Lari în poezia *Acolo* (*Că-atunce înspre tine,* ***stândul****, / Veni-vor rând / Fapta comisă, starea, gândul, / Umbra de gând*) găseşte un mijloc discret de evocare a suprapunerii semantice a celor trei ipostaze prin care peregrinează în imaginaţia cititorului gerunziul substantivizat astfel: verb – adjectiv – substantiv.

Prin intermediul aceloraşi mijloace sunt trecute în clasa substantivelor şi alte părţi de vorbire, cum ar fi pronumele: *Mai bine-n sine cu* ***atâtul câtul*** */ Îi dete domnul unui visător* (L. Lari, *Condiţie*) sau *Criticilor mei / Voi vreţi cumva… un scris / Cu mii şi mii de* ***euri*** */ Ca să rimeze-un vis / Cu rime şi jeleuri…* (I. Vatamanu); verbul – *Totu-i cum pare-a fi mereu / Deşi cum* ***estele***

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)

ne leagă / La ce-ar şti alţii chinul meu, / Totuna n-au să-l înţeleagă (L. Lari, *Viaţa*); a adverbului, interjecţiei*: Se aude unicornul / Prin lumea poveştilor / zumzetul veştilor. / Prin murmurul mărilor / plânsetul ţărilor. / Prin lumea* ***aievelor*** */ cântecul Evelor. / Prin vuietul timpului / glasul* ***nimicului****. / Prin zvonul eonului / bocetul omului* (Lucian Blaga, *Unicornul*); *Prin ierburile crude, Sub cerul fără fund, / S-aude /* ***Un bâzâit*** *profund* (G. Topârceanu, *Rapsodii de vară*).

Unii autori reuşesc să sporească efectul poetic printr-o gradaţie minuţios calculată, utilizând un substantiv astfel încât să funcţioneze ca adjectiv, nu determinând, ci sugerând însuşirea obiectului determinat de substantiv. Ilustrăm fenomenul în discuţie cu exemple din poezia lui D. Matcovschi *Doar femeia*: ***Mai regină*** *decât floarea / Doar femeia poate fi. / Mai adâncă decât marea / Doar femeia poate fi. / Mai înaltă ca destinul / Doar femeia poate fi. / Mai amară ca pelinul / Doar femeia poate fi / Mai frumoasă decât viaţa / Doar femeia poate fi. / Mai deşteaptă ca povaţa / Doar femeia poate fi. / Mai cuminte ca poemul / Doar femeia poate fi. / Mai cumplită ca blestemul / Doar femeia poate fi. / Mai aproape decât dorul / Doar femeia poate fi. /* ***Mai de şoaptă*** *ca izvorul / Doar femeia poate fi. /* ***Mai de-april*** *ca primăvara / Doar femeia poate fi. / Şi mai dulce ca vioara / Doar femeia poate fi.*

Aici elementul formativ din structura comparativului de superioritate, plasat impropriu în faţa substantivelor, le convertesc pe acestea din urmă în clasa adjectivelor atât la nivelul formei, cât şi la nivelul conţinutului, gradând semele periferice (+fermecătoare, +tainică, +candidă) ale acestor noţiuni, sporind prin aceasta coeficientul de expresivitate a textului.

În exemplul ce urmează autorul ridică gradaţia unei sintagme similare până la superlativ, care, formal, pare a fi absolut (elementul formativ *prea*), dar care este secundată de al doilea element al comparaţiei.

Pentru Dănuţ însă, primăvara nu era decât o singură clipă: aceea când zarzării, fără de frunze, numai flori albe, au înflorit deplin... Încântare pufoasă în faţa cerului albastru. Pomi îngereşti. Parfum ***prea copil*** *ca să fie parfum* (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*).

Deseori în limbajul poetic atestăm o modalitate neordinară de a verbaliza un lexem total străin acestei clase, unde substantivul este impus să exprime categoria gramaticală a diatezei, marcată prin pronumele reflexiv *se*. De exemplu: *În părul meu e-ncă noiembrie, iar înspre glezne se-ndecembrie* (A. Suceveanu). Sau: *În satul cu biserici din preajmă de Carpaţi / Îmbujorate Eve rup fructe prin grădini / La sănii lor de mere* ***te lacomi*** *şi* ***te-nspini*** */ În satul cu biserici din preajmă de Carpaţi*, sau – ***M-am însămânţat*** *în poartă, /* ***M-am însecărit*** *în câmp, / Fiindcă naşterea-i o dată, / Iarba-n văzduh suge timp. /* ***M-am însămânţat*** *în stâncă, /* ***M-am înstejărit*** *în pleoapă, / Căci cu ochiul o să plângă, Ci o luncă şi o apă. /* ***M-am înarţărat*** *în lume, /* ***Mi-am înluncănit*** *nuiaua, / Fiindcă-aşa cerea un nume, Cât a fost pe ţărnă steaua* (Ion Vatamanu). Ori: *Gloanţele ciuruie-n piepturi şi sabia / Şuieră. – Piepturi de piepturi*

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)

se sfărâmă, / Coifuri de coifuri ***se ţandără*** (A. Macedonscki).

Categoria verbală a reflexivităţii se realizează prin morfemul de natură pronominală – „se”, şi cel prefixal – „în”, prin analogie cu formele paradigmatice autentice *se-nserează*, *se-nnoptează*, *te-nghimpi*.

Un aspect vrednic de a fi reţinut, care dezvoltă un puternic accent ambiguu, întâlnim în poezia Anei Blandiana *Bătrâni şi tineri*, sugestivitatea adverbelor fiind generată chiar de absenţa verbului regent: *Bătrâni şi tineri, / Toţi stângaci, /* ***Nu încă*** *unii / Iar ceilalţi* ***nu mai,*** */ Şi-n sâmburul din care mă desfaci, / Un biet adult se înmulţeşte. Vai, / Ce jalnic fragmentaţi / Şi fără miez, / Timpi depărtaţi egal de mine!*

Intenţia noastră a fost aceea de a arăta că acţiunea modelatoare a subiectului creator asupra lumii este direct proporţională cu efortul său de a o transfigura poetic, de a găsi lumii valenţe poetice, ori de a inova, de a crea poezie în orice face, poezia acelui act calitativ fiind singura lui garanţie că ceea ce face este bine. Or, nota Eugen Coşeriu că orice semn realizat în discurs are semnificaţie în sisteme complexe de opoziţii şi asociaţii formale şi semantice cu alte semne, care nu sunt rostite, dar care aparţin tezaurului lingvistic al vorbitorilor [3, p. 82]. „Dicté”-ul suprarealist, rima, asonanţa, aliteraţia, jocul de cuvinte sunt moduri de revelare parţială a secţiunilor mai nemediate ale acestui fond de cunoştinţe asupra căruia se proiectează orice cuvânt concret.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Caracostea, D., *Expresivitatea limbii române*, Iaşi, 2000.

2. Câmpeanu, Eugen, *Substantivul. Studiu stilistic*, Bucureşti, 1975.

3 .Coşeriu, Eugen, *Prelegeri şi conferinţe*, Iaşi, 1994.

4. Hristea, Teodor, *Procedee interne de îmbogăţire a vocabularului. Introducere în studiul formării cuvintelor* // Constantin Dominte. *Introducere în teoria lingvistică. Antologie pentru seminarul de teorie a limbii*, Bucureşti, 2003.

5. Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iaşi, 1997.

6. Pană Dindelegan, Gabriela, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului* // Aspecte ale dinamicii limbii române contemporane, Bucureşti, 2002.

BDD-A20842 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:35 UTC)